

ПРОБЛЕМИ НАБУТТЯ ОСОБОЮ СТАТУСУ ОБВИНУВАЧЕНОГО

Особливе значення у дослідженні процесуального статусу обвинуваченого має вирішення питання про те, з якого моменту підозрюваний набуває цього статусу, адже це умовлює можливість використовувати ті права, які він має саме як обвинувачений. Виходячи з вимог ч. 2 ст. 42 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК), обвинуваченим (підсудним) є особа, обвинувальний акт щодо якої переданий до суду в порядку, передбаченому ст. 291 КПК.

Відомо, що обвинувальний акт складається слідчим, після чого затверджується прокурором (або самим прокурором) після виконання вимог ст. 290 КПК. Проте закон не містить ані строку, протягом якого обвинувальний акт повинен бути складений, ані строку, протягом якого він має бути направлений до суду. Звичайно, можна звернути увагу на вимоги ст. 293 КПК, відповідно до якої одночасно з переданням обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру до суду прокурор зобов'язаний під розписку надати їх копію та копію реєстру матеріалів досудового розслідування підозрюваному, його захиснику, законному представнику, захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. Однак, жодного строку ця стаття не передбачає, а практика свідчить про те, що вимоги цієї статті порушуються. Особливо такі порушення спостерігаються, коли щодо підозрюваного не обраний запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, досудове розслідування закінчується в строк. Після ознайомлення з матеріалами кримінального провадження підозрюваний (або його захисник) вимушений звертатися до суду з питанням про те, чи не надійшов обвинувальний акт. Крім того, підозрюваний перебуває у невіданні про подальший рух кримінального провадження, права та обов'язки, які він повинен нести після складання обвинувального акта, строки, протягом яких кримінальне провадження буде розглянуто, тощо. Вважаємо, що така правова невизначеність повинна бути усунена законодавцем.

Як правильно вказують Т.Г. Фоміна й О.О. Юхно, ще однією проблемою, яка виникає під час складання обвинувального акта, є те, що особі не роз'яснюється сутність обвинувачення. Це питання також потрібно законодавчо врегулювати шляхом покладення обов'язку на слідчого, прокурора роз'яснити сутність висунутого обвинувачення в доступній для особи формі. Поряд із тим, обвинуваченому необхідно роз'яснити наявність обставин, що можуть обтяжити чи пом'якшити покарання. Після зазначених дій слідчий повинен запитати в особи, чи зрозуміла вона формулу обвинувачення, і якщо деякі аспекти залишилися не зрозумілими, роз'яснити їх (Фоміна Т.Г. Проблемні аспекти нового Кримінального процесуального кодексу України щодо визначення статусу обвинуваченого / Т.Г. Фоміна, О.О. Юхно // Право і Безпека. – 2012. – № 4. – с. 193).

Слід також звернути увагу на деякі проблеми побудови нормативного змісту параграфу 3 Глави 24 КПК. Зокрема, означений параграф носить назву «Звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру», проте безпосередньо про направлення (або звернення) обвинувального акта до суду та строки, протягом яких це повинен зробити прокурор, не йдеться. Це імпліцитно впливає тільки із назви параграфу. Стаття 290 КПК містить детальні роз'яснення щодо викриття матеріалів іншої сторони, ст. 291 КПК – вимоги щодо складання обвинувального акта: ким він складається (ч. 1 ст. 291 КПК), які відомості повинен містити, порядок підписання та перелік додатків (ч. 2-4 ст. 291 КПК). Останнє речення ч. 4 ст. 291 КПК вказує на заборону надання до суду інших документів, крім зазначених у цій статті, до початку судового розгляду. Звертає на себе увагу відсутність вказівки про безпосереднє направлення матеріалів до суду, як це зроблену КПК деяких зарубіжних країн (наприклад, КПК Швейцарії, КПК Республіки Молдова тощо).

Повертаючись до аналізу чинного КПК України, також можна звернути увагу на непослідовність законодавця у вимогах щодо вручення підозрюваному копії обвинувального акта. Зокрема, відповідно до вимог ст. 293 КПК копія обвинувального акта одночасно з переданням обвинувального акта до суду, під розписку надається підозрюваному (крім випадку, передбаченого ч. 2 ст. 297-1 КПК), його захиснику.

Проте така вимога про «одночасність» не може бути виконана. Справа в тому, що відповідно до ч. 4 ст. 291 КПК до обвинувального акту, що повинен бути направлений до суду, додається: 1) реєстр матеріалів досудового розслідування; 2) цивільний позов, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування; 3) розписка підозрюваного про отримання копії обвинувального акта, копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування, і реєстру матеріалів досудового розслідування; 4) розписка або інший документ, що підтверджує отримання цивільним відповідачем копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування не до підозрюваного. Отже, вручення підозрюваному копії обвинувального акта, відібраних розписки про отримання цієї копії, вручення йому копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування, і реєстру матеріалів досудового розслідування, повинно передувати направлення документів, зазначених у ч. 4 ст. 291 КПК до суду.

Також до обвинувального акту, реєстру матеріалів досудового розслідування, які мають бути передані до суду, повинно додаватися письмове роз'яснення прокурора обвинуваченому про можливість, особливості та правові наслідки розгляду кримінального провадження судом присяжних (ч. 1 ст. 384 КПК). Таке положення міститься у ст. 384 КПК, мабуть саме тому, ретельно виконуючи вимоги ст. 291 КПК, прокурори залишають поза увагою свій обов'язок щодо роз'яснення права на суд присяжних.

Вважаємо, що побудова та правовий зміст розглядуваного параграфу 3 Глави 24 КПК не відповідають міжнародно-правовим стандартам, сформульованим ЄСПЛ щодо правової визначеності норм права. Крім того, на цьому завершальному етапі стадії досудового розслідування здійснюється набуття особою, а саме підозрюваним, процесуального статусу обвинуваченого (підсудного), що, на наш погляд, повинно супроводжуватися роз'ясненням прав, які набуває особа, вказівкою про зміну її процесуального статусу тощо. Навіть якщо права, передбачені ст. 42 КПК, були не тільки роз'яснені підозрюваному, але й, як того вимагає закон, вручені у вигляді пам'ятки, набуття особою нового процесуального статусу вимагає нового їх роз'яснення. На це спрямовані правозастосовників ч. 8 ст. 42 КПК, в якій зазначається, що підозрюваному, обвинуваченому вручається пам'ятка про його процесуальні права та обов'язки одночасно з їх повідомленням особою, яка здійснює таке повідомлення. Проте під час вручення обвинувального акта на прокурора такого обов'язку не покладається. До речі, проведені соціологічні дослідження засвідчують серйозні проблеми з процедурою інформування підозрюваних та обвинувачених про їхні права. Так, інформацію щодо можливості скористатися допомогою гарантованого державою адвоката від працівників міліції не отримали у 38% випадків особи, які після затримання їх органами міліції зверталися за послугами безоплатних адвокатів. Серед тих, хто отримував інформацію щодо можливості використання права на безоплатного адвоката, переважна більшість (69%) говорить, що процедура інформування проходила досить детально (розказали, дали буклет, підвели до стенду тощо), інші ж 31% кажуть, що інформували їх поверхово і поспіхом («щось говорили про це, але швидко і не дуже зрозуміло»; «дали передивитися якийсь папірець», «швидко сказали щось»). За свідченнями респондентів, їм практично не повідомляли про їхні права, окрім як про право на захист: 76% цієї групи осіб повідомили, що співробітники міліції про жодні інші права їм не повідомляли, 14% – їхні права їм чітко роз'яснили, 5% – роз'яснювали, але швидко, і ще 5% – не пам'ятають. Серед основних прав, про які йшлося при роз'ясненні, – право не свідчити проти себе, право не свідчити за відсутності захисника (Банчук О. Система безоплатної правової допомоги в Україні: аналіз першого року функціонування [Електронний ресурс]. – Режим доступу

http://www.irf.ua/knowledgebase/66publications/sistema_bezoplatnoi_pravovoi_dopomogi_v_ukraini_analiz_pershogo_roku_funktsionuvannya/).

Вважаємо також, що у пам'ятці про права обвинуваченого повинні бути вказані телефони центру з надання безоплатної правової допомоги, якщо він не запросив захисника на стадії досудового розслідування або відмовився від захисника. Адже така відмова, як відомо, може бути обумовлена впевненістю підозрюваного (обвинуваченого), що послуги захисника коштують дорого, це негативно позначиться на матеріальному становищі родини тощо. Таким чином, сказане обумовлює необхідність внесення змін та доповнень до параграфу 3 Глави 24 КПК, а саме статей 291-293 КПК.

Отже, на підставі вищевказаного, на наш погляд, необхідно законодавчо врегулювати порушені нами питання, оскільки їх вирішення безпосередньо впливає на процесуальний статус обвинуваченого.